

Niemojewski, Lech

Wspomnienia pośmiertne : Tadeusz Tołwiński (1887-1951)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 44, 162-165

1951

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tomu tego czasopisma, w którym nie znaleźlibyśmy albo Jego pracy, albo też pracy Jego współpracowników. Cieszył się Terlikowski ogólnym uznaniem jako wybitny pracownik naukowy, to też był On członkiem zwyczajnym Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, oraz członkiem zwyczajnym zamiejscowym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu oraz członkiem-korespondentem Czechosłowackiej Akademii Rolniczej. Tuż przed śmiercią został Terlikowski odznaczony Państwową Nagrodą I Stopnia za całość naukowej działalności i głęboki pogląd na zagadnienia w dziedzinie gleboznawstwa i chemii rolniczej.

Umarł profesor Terlikowski 23 lipca 1951 roku w Poznaniu.

Polska nauka rolnictwa straciła w Profesorze Terlikowskim rzetelnego pracownika naukowego o niezwykłej pracowitości i głębokim oddaniu pracy naukowej.

M. Górski

Tadeusz Tołwiński

(1887 — 1951)

Tadeusz Tołwiński urodził się w 1887 roku w Odessie jako syn Miłkołaja i Jadwigi z Brzozowskich. Wychował się i ukończył szkoły średnie w Warszawie. Od 1906 do 1911 roku studiował architekturę na politechnice w Karlsruhe, gdzie uzyskał dyplom. Dalsze studia architektoniczne we Włoszech i w Anglii. W 1913 roku zdał egzamin państwowy w Petersburgu i rozpoczął praktykę architektoniczną w Warszawie, początkowo w pracowni prof. Czesława Przybylskiego a następnie samodzielnie. Od 1920 roku brał udział w konkursach architektonicznych. Między innymi otrzymał I nagrodę w konkursie na gmach Muzeum Narodowego w Warszawie, które też zostało zbudowane według jego planów.

Studia urbanistyczne rozpoczął jeszcze na politechnice w Karlsruhe. Wziął wtedy udział w wycieczce architektów niemieckich do miast-ogrodów w Anglii w 1908 roku. Moment ten zdecydował o dalszym kierunku jego zainteresowań naukowych, prowadzonych już samodzielnie w dziedzinie budowy miast. Pierwszą pracę naukową umieszcza w „Przeglądzie Technicznym” w 1912 r. mając lat 25 na temat budowy „miast-ogrodów”. Nabytą w Karlsruhe wiedzę uzupełnia w podróży naukowych po Włoszech, Francji, Rosji, Niemczech, Anglii i Stanach Zjednoczonych.

W czasie pierwszej wojny światowej bierze udział w pracach Koła Architektów w Warszawie i Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości (za prezesury Edwarda Krasińskiego).

Gdy w 1915 roku otwarto Politechnikę Warszawską i powołano do życia w jej ramach Wydział Architektury, Tadeusz Tołwiński znalazł się w grupie założycieli tego wydziału i wśród pierwszych wykładowców. Na razie prowadził projektowanie architektoniczne na semestrach młodszych, a następnie, poczynając od 1918 roku objął utworzoną po raz pierwszy w Polsce katedrę Budowy Miast, w charakterze zastępcy profesora. W 1920 roku otrzymuje nominację na profesora nadzwyczajnego z jednoczesnym powierzeniem mu kierownictwa odnośnego zakładu. Zakład ten przemianowany następnie na Zakład Urbanistyki, powstał całkowicie i wyłącznie jako dzieło jego inicjatywy i myśli twórczej,

zdobywając sobie pozycję nie tylko w krajowych ośrodkach nauki, ale także i po za jego granicami.

Od pierwszej chwili utworzenia Zakładu, praca poszła w kierunku realizacji tez naukowych swego kierownika, który umiał zdobyć sobie nie tylko zaufanie, ale i zapal coraz liczniej gromadzących się wokół niego współpracowników. Powstało też, niezależnie od Koła Architektów, Towarzystwo Urbanistów Polskich stanowiące oś życia naukowego w całym polskim świecie urbanistycznym.

Momentem zwrotnym w dziejach polskiej urbanistyki stało się wydanie pierwszego tomu „Urbanistyki” Tadeusza Tołwińskiego w 1934 roku. W dziele tym autor zgromadził dorobek zarówno pracy osobistej, jak i prowadzonego przez siebie zakładu. Wszystkie, a bardzo liczne tablice, wymagające znuźdnej i wytrwałej pracy, zdobiące to dzieło, były wykonane z zapalem przez uczniów Wydziału Architektury podzielonego w następstwie na dwa wydziały, a raczej dwie sekcje: architektoniczną i urbanistyczną. Tadeusz Tołwiński dziełem swym położył fundament pod nową specjalność zwaną urbanistyką. Dzisiaj, gdy państwo polskie weszło w okres przebudowy swego ustroju, co sprawiło, że powstała konieczność przebudowy miast, dzięki dalekowzroczności naukowej Tadeusza Tołwińskiego, znalazło zastępy specjalistów architektów-urbanistów przez niego wyszkolonych zdolnych podołać trudom, jakie wkłada naród na ich barki. Teza naukowa Tołwińskiego, polegająca na metodzie stawiania diagnozy urbanistycznej a priori, przed pojawieniem się stanu zapalnego, święci dzisiaj prawdziwy triumf.

We wspomnianym tutaj dziele „Urbanistyka” autor przyjął całkowicie nową i odmienną metodę prowadzenia myśli urbanistycznej w przeciwieństwie do rozpowszechnionych podówczas na świecie metod, w których przeważały problemy chwili i dorywczość w ich opanowywaniu, co było znamienne dla urbanistyki XIX wieku, nie mogącej opanować gwałtownego wzrostu miast, wynikającego z powszechnego rozkwitu uprzemysłowienia. Jedynym, i to tylko częściowo szczęśliwym opanowaniem gwałtownie narastających zagadnień w XIX wieku okazała się przebudowa Paryża, zapoczątkowana przez Napoleona III, lecz potraktowana jednostronnie, bez uwzględnienia całokształtu potrzeb miasta. Niemniej plany regulacyjne wysunięte przez Haussmanna dla Paryża, stały się alfą i omegą urbanistyki drugiej połowy XIX wieku. Tadeusz Tołwiński poddał rewizji zasadę haussmanowską i spróbował wypracować nową metodę „stawiania diagnozy” co do tego, jaką należy zastosować metodę w stosunku do problemu rozbudowy jakiegoś ściśle określonego miasta w przeciwieństwie do metod średniowiecznych, a później renesansowych lub barokowych, próbujących stworzyć schematy ogólne.

Teoria Tołwińskiego była poniekąd rozwinięciem metody stosowanej przez Fletchera w układzie jego słynnej „Historii architektury”, opracowanej systemem porównawczym a uznawanej dzisiaj jako najbardziej dogodna do rozpoznawania i ustalania wartości estetycznych w sztuce. Fletcher przyjął zasadę, w myśl której każdą wartość architektoniczną trzeba było określać w oparciu o przesłanki historyczne, religijne i społeczne oraz o geograficzne, geologiczne i klimatyczne. O ile metoda porównawcza Fletchera w odniesieniu do poszczególnych budowli przedstawia się stosunkowo prosto i dotychczas przez nikogo nie została podważona czego najlepszym dowodem jest niegasnące zainteresowanie

całego świata jego „Historią architektury”, o tyle „Urbanistyka” Tołwińskiego musi dopiero wywalczać sobie miejsce w literaturze światowej.

W roku 1937 wydany został tom II „Urbanistyki”. Dla teorii Tołwińskiego miał on znaczenie zasadnicze. Dopiero po przeczytaniu tego tomu można było zrozumieć w pełni przesłanki tomu pierwszego. Podobnie jak Fletcher, opiera się Tołwiński na sześciu czynnikach odgrywających rolę w ukształtowaniu się miasta, ale sześć czynników Tołwińskiego nie pokrywa się z sześcioma czynnikami Fletchera. Są to: 1) czynnik warunków przyrodzonych, 2) czynnik gospodarczy, 3) czynnik warunkowości, 4) czynnik komunikacji, 5) czynnik obyczajowo-prawny, 6) czynnik kompozycji urbanistycznej.

Tom pierwszy „Urbanistyki” zajmował się miastami historycznymi, w których rozważano kolejno wszystkie sześć warunków założenia. Na podstawie dokonanej tam analizy autor próbował wypracować pogląd syntetyczny na cele i program budowy miasta odpowiadającego swym celom w XX wieku, słowem ustalał metodę planowego układania programu budowy i rozbudowy miasta. A więc w oparciu o badanie przeszłości miast otwiera on możliwości stwierdzania błędów popełnionych w procesie historycznym, szuka możliwości ich usunięcia i niedopuszczenia do powstania nowych błędów.

Program wysunięty przez Tołwińskiego posiada znaczenie zasadnicze, gdyż twórczość urbanistyczną zamyka w ramy metody i wyłącza przypadkowość wynikającą z braku metody działania. Okoliczność ta, mająca wielkie znaczenie dla gospodarki państwowej, sprawiła, że Politechnika Warszawska w ocenie poniesionych przezeń zasług dla nauki polskiej ofiarowała Tołwińskiemu w 1947 roku doktorat honoris causa w zakresie nauk technicznych.

Tadeusz Tołwiński ma pełne prawo do tytułu pioniera myśli urbanistycznej XX wieku. Już w pierwszym tomie „Urbanistyki”, a w drugim jeszcze mocniej potwierdził słuszność poglądu, że nadmierny liberalizm w odniesieniu do tak zwanej „własności prywatnej” w miastach, skazanych z różnych przyczyn na wzrost zbyt pospieszny, jest zabójczy dla zdrowego rozwoju tych miast.

Tej niezłomnej wierze w kartezjańską zasadę metodycznego działania dał szczerzy i jasny wyraz, umieszczając jako motto swej „Urbanistyki” cytata z „Discours de la Méthode”: „Jedną z pierwszych myśli (moich) było spostrzeżenie, że często dzieła, złożone z rozmaitych części i wykonane ręką rozmaitych mistrzów, mniej są doskonałe niż te, nad którymi pracował jeden tylko człowiek”.

W dziele Tołwińskiego cytata kartezjańska została poniekąd zmodyfikowana w tym sensie, że należy rozumieć, iż chodzi mu o jedną m y ś l g e n e r a l n ą, myśl, która jednoczy najróżniejszych specjalistów wokół jednego celu, nieraz sięgającego bardzo daleko.

Nikt zapewne nie pamięta dzisiaj, że już w roku 1915 Tadeusz Tołwiński, jedyny podówczas urbanista polski, rzucił myśli wytyczne uporządkowania zabudowy Warszawy. On to zalecał wytknięcie wielkich szlaków komunikacyjnych tranzytowych poprzez Warszawę, dwóch wielkich tras, które nazwał: N—S i W—Z. Myśl swoją zilustrował rysunkami sporządzonymi dla Zarządu Miasta (1916).

Ale wówczas był jedynym, a nie należeli do rzadkości ludzie, którzy pomysł ten nazywali utopią. Dzisiaj są setki urbanistów, którzy przeszli naukę urbanistyki pod kierunkiem Tołwińskiego. Toteż słuszność

miał przedstawiciel Senatu Akademickiego Politechniki Warszawskiej, gdy przemawiając z racji promocji doktorskiej honoris causa do zasłużonego profesora powiedział: „Ze szkoły Tadeusza Tołwińskiego wyszli wszyscy bez wyjątku urbaniści polscy, którzy pracują dzisiaj nad odbudową i przebudową miast polskich z Warszawą na czele”.

Niestety, skutkiem bardzo ciężkiej rany, jaką otrzymał w czasie działań wojennych w okręgu podwarszawskim zimą 1945 roku, po wojnie Tołwiński nie mógł już wziąć czynnego udziału w realizacji planów odbudowy Warszawy. Okres powojenny jest świadkiem już tylko pracy pedagogicznej Tołwińskiego kontynuowanej zarówno w Krakowie na Akademii Górniczej, jak i w Warszawie w utworzonym przez Niego zakładzie. Towarzystwo Naukowe powołało go do swego grona w listopadzie 1950 roku, lecz już w dwa miesiące później osłabione przejściami wojennymi i ciężką raną serce odmówiło dalszej pracy. Dnia 13 stycznia 1951 roku rankiem Tadeusz Tołwiński życie zakończył.

Wykaz prac:

Prace architektoniczne

- 1) 1912 r. — Plan miasta ogrodu „Ząbki” (pod Warszawą).
- 2) 1912 r. — Gmachy Skarbkowskie we Lwowie.
- 3) 1913 r. — Rozplanowanie „Podkowy Leśnej” (pod Warszawą).
- 4) 1913 r. — Zespół gmachów szkolnych Dyrekcji Tramwajów Miejskich w Warszawie.
- 5) 1913 r. — Gmach Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie.
- 6) 1915 r. — Plan m. Kalisza.
- 7) 1916 r. — Rozplanowanie dzielnicy Staromiejskiej w Warszawie.
- 8) 1919 r. — Budowa Teatru Narodowego w Warszawie.
- 9) 1919 r. — Budowa Dworca Głównego.
- 10) 1920 r. — Gmachy Dyrekcji Kolejowej w Warszawie.
- 11) 1921 r. — Dwa konkursy na gmach Telegrafu.
- 12) 1922 r. — Ukształtowanie linii architekt. mostu średnicowego w Warszawie.
- 13) 1925 r. — Budowa Gmachu Muzeum Narodowego.
- 14) 1925 r. — Konkurs zamknięty na gmach ratusza w Warszawie.

Prace drukowane:

- 1) Rzecz o miastach-ogrodach w Anglii, Przegląd Techniczny 1912 r.
- 2) Budowa Miast — Miesięcznik Zdrowie 1914 r.
- 3) Studia o podstawowym planie Warszawy — wydane przez Zarząd Miejski — 1916 r.
- 4) Opinia o planach Warszawy z 1931 r.
- 5) Studia do planu miasta Lwowa (bez daty).
- 6) Referaty Komisji Urbanistycznej, wydane pod redakcją Tadeusza Tołwińskiego przez Zarząd Miasta Warszawy w 1942 r.
- 7) Studium o miastach amerykańskich „Arkady” 1939 r.
i inne artykuły drobniejsze.

Urbanistyka:

- 1) Tom pierwszy opracowany w latach 1926—1934.
- 2) Tom drugi opracowany w latach 1926—1939.
- 3) Tom trzeci opracowany w latach 1940—1945.

Lech Niemojewski

Jadwiga Wołoszyńska (1882 — 1951)

Przez śmierć Jadwigi Wołoszyńskiej algologia polska poniosła ciężką stratę. Urodzona 5.IV.1882 r. w Nadwornie, w mieście rodzinnym ukończyła prywatne gimnazjum klasyczne. W 1903 roku we Lwowie otrzymała maturę; następnie studiowała nauki przyrodnicze na Uniwer-